

Кирило КАЛМИКОВ,

orcid.org/0009-0004-8598-4586

викладач кафедри теорії і методики фізичного виховання та спорту

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) klo377@ukr.net

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СПРИЯННЯ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНОМУ РОЗВИТКУ РУХІВ І МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗДО

У статті висвітлюються питання, пов'язані з розкриттям того, як мозок дитини засвоює колосальний обсяг інформації, і якщо будь-які з функцій, зокрема рухових і мовленнєвих розвиваються не своєчасно, то в подальшому повноцінне засвоєння їх буде неможливим; доводиться, що нейро-психологічні механізми взаємодії мови, мовлення, пам'яті, уваги, тонких рухів дитини до цього часу залишаються маловідомими, хоча вивчення цієї проблеми активно займаються і фізіологи, і нейропсихологи, і психологи, і педіатри, і педагоги. Зазначається, що у прогресі функцій мозку дитини в дошкільні роки її життя велика роль належить руховому аналізатору, про що свідчить експериментально доведений і теоретично обґрунтований у працях відомих вчених, зокрема І. П. Павлова, І. М. Сеченова, О. Р. Лурія, М. М. Кольцової та ін. нерозривний зв'язок у розвитку дітей тонкої моторики руки з мовленням.

Доводиться, що вплив тонкої моторики кисті на функції мозку дитини не обмежується її специфічною участю у мовленнєвій функції, а й здійснює неспецифічний вплив на інші структури головного мозку, підвищуючи їх тонус, що створює сприятливі умови для вироблення нових тимчасових зв'язків та функціонування наявних. Ця закономірність враховується в освітньому процесі для покращення мовлення, уваги, пам'яті, слуху, зору, розумових здібностей, збереження рухів і фізичного здоров'я дітей дошкільного віку.

В статті розкрита суть наступних педагогічних умов забезпечення взаємопов'язаного розвитку рухів і мовлення: 1) створення розвивального предметно-просторового середовища для фізичного і мовленнєвого розвитку; 2) цілеспрямоване використання педагогічних технологій забезпечення інтеграції мовленнєвого та фізичного розвитку; 3) актуалізація ігрової діяльності дітей; 4) застосування в освітньому процесі ЗДО кінезіологічних методів.

Створенням в ЗДО означених педагогічних умов експериментально підтверджено, що еволюція тонкої моторики дитини тісно пов'язана з розвитком вищих, зокрема мовно-мовленнєвих та інших психічних функцій у дитини.

Ключові слова: *взаємозумовлений руховий і мовленнєвий розвиток, дошкільники, інтеграція, педагогічні умови.*

Kyrylo KALMYKOV,

orcid.org/0009-0004-8598-4586

Lecturer at the Department of Theory and Methods of Physical Education and Sports

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) klo377@ukr.net

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PROMOTING INTERRELATED MOVEMENT AND SPEECH DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE EDUCATIONAL PROCESS

The article highlights issues related to the disclosure of how a child's brain assimilates a colossal amount of information, and if any of the functions, in particular motor and speech, do not develop in a timely manner, then in the future their full assimilation will be impossible; it is proved that the neuro-psychological mechanisms of the interaction between language, speech, memory, attention, subtle movements of the child remain little known, although physiologists, neuropsychologists, psychologists, pediatricians, and pedagogues are actively engaged in the study of this problem in progress of the child's brain functions in the preschool years of his life, a large role belongs to the motor analyzer; as evidenced by experimentally proved and theoretically substantiated in the works of famous scientists, in particular, I.P. Pavlov, Sechenov, O.R. Luria, M.M. Koltsova and others inextricable connection in the development of children's fine motor skills of the hand with speech.

It is proved that the influence of the fine motility of the hand on the functions of the child's brain is not limited to its specific participation in the speech function, but also has a non-specific effect on other structures of the brain, increasing their tone, which creates favorable conditions for the development of new temporary connections and

the functioning of existing ones. This regularity is taken into account in the educational process to improve speech, attention, memory, hearing, vision, mental abilities, to preserve the movements and physical health of preschool children.

The article reveals the essence of the following pedagogical conditions for ensuring the interrelated development of movements and speech: 1) creation of a developmental subject-spatial environment for physical and speech development; 2) purposeful use of pedagogical technologies to ensure the integration of speech and physical development; 3) actualization of children's play activities in the educational process; 4) the use of kinesiology methods in the educational process of IPE.

The creation of these pedagogical conditions in the IPE experimentally confirms that the evolution of the child's fine motor skills is closely related to the development of the child's higher, in particular speech and language, mental functions.

Key words: *mutual motor and speech development, preschoolers, integration, pedagogical conditions.*

Постановка проблеми. Змістом Стандарту дошкільної освіти (БКДО) передбачено забезпечення закладом дошкільної освіти (далі – ЗДО) розвитку особистості дошкільника, його мотивації і здібностей у різних видах діяльності. Також зазначена необхідність охоплювати різні напрямки освіти дітей, у тому числі здійснювати педагогічний супровід їхнього мовленнєвого та фізичного розвитку.

Для вирішення цих завдань ЗДО має сприяти передусім взаємопов'язаному розвитку мовленнєвих і фізичних функцій, досягти узгодженого функціонування головного мозку з іншими відділами нервової системи дитини, враховуючи, що у здійсненні мовленнєво-мовної функції, як доведено психофізіологами, беруть участь різні аналізатори: слуховий, кінестетичний, руховий та зоровий. Щоб здійснити звуковимову, дошкільнику необхідно зробити складний набір рухів артикуляції, при цьому дихання, фонація і артикуляція мають бути взаємопов'язані у своїй роботі, а мовленнєві рухи – співвіднесені з відповідними слуховими відчуттями. Для того, щоб дитина зрозуміла мовне значення слова, словосполучення і речення необхідно злиття між собою слухових, зорових та дотикових відчуттів у єдиний образ предмета. З огляду на це потрібно надати педагогічні рекомендації з означеного напрямку роботи, аби забезпечити своєчасний повноцінний розвиток дітей в умовах ЗДО.

Аналіз досліджень. Перший науковий аналіз специфічних впливів рухового аналізатора на психічні функції був здійснений І. М. Сеченовим. Ним були висловлені думки про те, що будь-які людські функції, у тому числі й вищі психічні, обов'язково містять руховий компонент, і що «м'язове відчуття» додається до стимулів будь-якої модальності.

Існування взаємозв'язку загальної та мовленнєвої моторики досліджувалося і у роботах фізіологів, нейропсихологів і психологів.

І. П. Павлов зазначав важливу роль м'язових відчуттів, що виникають в процесі артикуляції і

передаються від органів мовлення в кору головного мозку. Тому формування у дітей звуків пов'язані з удосконаленням діяльності периферійного мовленнєвого апарату.

Невропатолог В. М. Бехтерев установив, що рухова функція руки щільно пов'язана з мовленнєвою функцією і дуже впливає на неї, сприяючи її вдосконаленню.

Професор М. М. Кольцова досліджуючи механізми формування мовлення дитини зробила, такі висновки: а) близько третини усієї площі рухової проекції головного мозку займає проекція кисті руки, що розташована поруч із проекцією мовленнєвої моторної зони; б) робота над рухами пальців рук стимулює дозрівання центральної нервової системи, що проявляється, зокрема у прискоренні розвитку мовлення дитини. М. М. Кольцоваю також зроблений висновок: мовленнєві області мозку формуються під впливом імпульсів, які йдуть від пальців рук. З огляду на це кисть руки розглядається як орган мовлення такий же самий, як артикулярний апарат, а проекція кисті є ще однією мовленнєвою зоною мозку. Якщо у дитини-дошкільника виявляється недостатній розвиток тонкої моторики кисті, це обов'язково поєднується з мовними порушеннями.

Н. Н. Архіпова довела тісний зв'язок рухової функції руки та мовленнєвої функції, встановивши, що при різних травматичних діях чи крововиливах у відділах мозку (в зонах відповідальних за формування мовлення) не відбувалося порушення останнього, але спостерігалася втрата тонкої моторики пальців правої руки. При цьому самої зони, яка відповідає за рухи руки, це не торкалося.

Л. В. Фоміна, провівши обстеження у різних освітніх організаціях, зробила висновки про пряму взаємозалежність рівня мовленнєвого розвитку та ступеня розвитку дрібної моторики пальців рук.

Т. П. Хризман було виявлено, що в процесі рухів пальців у дітей посилюється узгоджена

діяльність лобових та скроневиx відділів мозку (за даними ЕЕГ) при збільшенні спільної активності моторних та сенсорних мовленнєвих зон, а О. О. Панащенко продемонстровано, як місячне тренування пасивних рухів пальців у шести-тижневих немовлят підвищує ймовірність появи хвиль високої частоти у лобових та скроневиx відділах кори, що оцінювалося автором як показник зрілості.

У дитини, яка нормально розвивається, як довели сучасні дослідження, освоєння звукового боку мовлення відбувається одномоментно із загальним фізичним розвитком (Круцевич, Пангелова, 2019). Вони встановили, що навчання руховим навичкам неможливе без участі мови і мовлення. Чітке, активне виконання рухових процесів всього тіла вдосконалює рух органів артикуляції.

Дослідження, проведені в Україні такими дослідниками, як Т. Круцевич, Н. Пангелова, А. Пивовар, В. Поліщук засвідчили, що пізнання закономірностей психічного і моторного розвитку в онтогенезі має величезне практичне значення, оскільки дозволяє своєчасно оптимізувати процес розвитку дошкільників і підготовки їх до школи, полегшити та прискорити ці освітні процеси, створивши необхідні для цього педагогічні умови (Круцевич, 2019; Пангелова, 2019; Пивовар, 2005; Поліщук, 2008).

Про це свідчать також і розвідки зарубіжних дослідників (Iverson, J., 2010), (Walker, J. F., & Archibald, L. M. D., 2006).

Отже, мета статті – описати створені й експериментально перевірені в ЗДО педагогічні умови сприяння інтеграції рухового і мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження, проведене автором статті щодо педагогічних умов взаємопов'язаного розвитку рухів і мовлення дітей старшого дошкільного віку, спиралося на такі теоретичні положення:

1. Розвиток мовлення в історії людського суспільства відбувався у тісному зв'язку з розвитком тонкої моторики. Першою формою спілкування були жести, які поступово стали поєднуватися з вигуками. У мовах різних народів дотепер збереглися «первісні» слова, які вимовляються лише у поєднанні із певним жестом, наприклад, слово «на» – це (взьми). Отже, у філогенезі розвиток функцій руки й мовлення йшло паралельно. Заантропологічним законом і в онтогенезі ці функції мають розвиватися взаємопов'язано;

2. В основі процесу розвитку мовлення лежить вироблення систем умовних зв'язків, у яких слово поєднується з комплексом відчуттів від предмета.

Як зазначає М. М. Кольцова, щоб дитина зрозуміла, що це «стілець», потрібно, щоб зорові, дотикові та інші відчуття від цього предмета поєдналися між собою в єдиний образ предмета та зв'язалися зі словом «стілець»;

3. До всіх відчуттів від предметів домішується, за І. М. Сеченовим, «м'язове відчуття», пропріоцептивна імпульсація: зір неможливий без рухів очей, слухові стимули викликають рухову реакцію прислуховування, дотик невіддільний від руху. Отже, будь-який вплив викликає реакцію не тільки у відповідній проєкційній області, а й обов'язково в руховій. Таким чином, збудження в руховій та пропріоцептивній областях кори головного мозку є загальним для всіх видів сприйняття. При поєднанні відчуттів у єдиний образ саме там відбувається цей синтез;

4. Управління висловлюванням та управління провідною рукою у переважній більшості людей, за Симерницькою і Кольцовою поєднується в одній півкулі. Сенсорна відцентрована та рухова відцентрована проєкції кисті в постцентральної корі займають значну площу, при цьому кожен палець представлений окремо. Рухова проєкція знаходиться у безпосередній близькості від рухової мовленнєвої області, а сенсорна – від сенсорної мовленнєвої області. При русі пальців рук виникають осередки збудження у зазначених зонах мозку. Внаслідок іррадіації збудження захоплюються і сусідні мовленнєві області. Таким чином, при русі пальців збуджуються, стимулюються мовленнєві області. У вогнищах збудження мозку розвивається реакція функціональної гіперемії, що має відносно локальний характер, але поширюється і на сусідні мовленнєві – області. Таким чином, при русі пальців руки можливе посилення кровопостачання мовленнєвих зон мозку;

5. Словесне мовлення дитини, за Кольцовою, починає розвиватися, коли рухи пальців рук досягають достатньої тонкості. Розвиток моторики пальців готує мовленнєвий апарат, стимулюючи його до оволодіння різними рухами для подальшого формування мовлення. При тренуванні тонких рухів пальців рук мовлення не тільки розвивається інтенсивніше, але й виявляється більш досконалим. Несформованість великої (грубої) моторики (рухи руками, ногами, тулубом тощо) виявляється у вигляді поганої координації частин тіла під час виконання складних рухів, їх недостатньої точності і спритності (незграбності), у виражених труднощах під час виконання фізкультурних вправ в супроводі з словесною інструкцією. Те, наскільки вмело діти одягаються і роздягаються, як застібають і

розстібають гудзики, зав'язують і розв'язують шнурки, стрічки, тасьми і т. п., дозволяє вчасно відстежити недостатню координацію пальців рук, тобто недосконалість тонкої моторики. Недоліки у розвитку лицьової і мовленнєвої моторики виявляються у невиразності мимики, у труднощах чи повній неможливості вимови деяких приголосних звуків, у загальній нечіткості, невиразності, змазаності мовлення;

6. Найсприятливіший період у розвитку рухових, інтелектуальних, мовленнєвих, творчих можливостей людини, за Симерницькою, від 3 до 9 років, коли кора великих півкуль ще остаточно не сформована. Саме в цьому віці розвивається пам'ять, сприйняття, мислення, і особливо мовлення в єдності з розвитком рухової діяльності;

7. Розвиток мовлення – його звукового боку, словникового складу, граматичного ладу – одне з найважливіших його завдань. Проте рівень розвитку мовлення дітей перебуває у прямій залежності від ступеня сформованості тонких рухів рук, адже формування словесного мовлення дитини починається, коли рухи пальців рук досягають достатньої точності. Розвиток пальцевої моторики готує ґрунт для подальшого формування мовлення, як стверджують Кольцова, Круцевич і Пангелова;

8. Психічний розвиток (мовлення, увага, пам'ять, мислення та ін. процеси) дітей дошкільного віку відбувається за умови їхньої високої рухової активності. При регулярному виконанні перехресних рухів, за даними Пивовар і Поліщук, утворюється велика кількість нервових волокон, які пов'язують півкулі мозку, що сприяє розвитку вищих психічних функцій. Дитина за своєю природою готова постійно рухатися, у русі вона пізнає світ.

Представлені нейропсихологічні і педагогічні положення дають обґрунтовані наукові дані про те, що потрібно враховувати і як будувати освітній процес у ЗДО, спираючись на виокремлені цими науковцями закономірності.

Гіпотетично ми спрогнозували, що сприяння взаємопов'язаному руховому і мовленнєвому розвитку дітей старшого дошкільного віку відбуватиметься за таких педагогічних наук:

1) створення розвивального предметно-просторового середовища для взаємопов'язаного фізичного і мовленнєвого розвитку;

2) використання педагогічних технологій забезпечення інтеграції фізичного і мовленнєвого розвитку;

3) активізація ігрової діяльності дітей;

4) застосування в освітньому процесі ЗДО кінезіологічних методів;

5) актуалізація сполучених між собою рухів і мовлення на заняттях фізкультурою (Калмиков, 2022).

Реалізуючи першу умову і облаштовуючи простір для групи дітей в процесі експериментальної роботи, ми звертали увагу на можливість задоволення важливих для дошкільників життєвих потреб в пізнавальній, руховій і комунікативній діяльності. Групові кімнати поповнювалися сучасним фізкультурним обладнанням і ігровим матеріалом, що забезпечував підвищення рівня фізичного розвитку дітей та мотивував їх до фізичної активності. Підбір іграшок та посібників, прийомів керівництва грою, видів та форм входження в гру були ретельно продумані з огляду на забезпечення їх впливу на розвиток мовлення дітей. Розвивальне предметно-просторове середовище надавало можливість спілкування та спільної діяльності дітей і дорослих, їхньої рухової активності, а також можливості для усамітнення. Мовленнєве середовище виступало чинником, стримуючим й активізуючим процес мовленнєвого розвитку дитини.

Друга умова була пов'язана з педагогічними технологіями, впровадження яких в освітньому процесі зумовлювалось пошуком шляхів інтеграції мовленнєвої та рухової діяльності дошкільників. До таких технологій ми відносили різні види гімнастик (пальчикова, дихальна, артикуляційна, ритмічна, фітбол-гімнастика, сюжетно-рольова логоритмічна гімнастика), а також степ-аеробіку і вправи в сухому басейні.

Для правильної вимови звуків, точної, зкоординованої роботи артикуляційного апарату (губ, язика, нижньої щелепи, м'якого піднебіння) використовувалися вправи артикуляційної гімнастики, які були умовою й основою розвитку мовленнєвих звучань – фонем – для виправлення патологій звуковимови. Гімнастики артикуляції включали завдання для розвитку рухливості апарату артикуляції, відпрацювання певних положень губ, м'якого піднебіння, важливих для правильної вимови будь-яких звукових елементів: або будь-якого звуку, або звуків певної категорії, або складів.

Загальновідомо, що для чіткої артикуляції потрібні міцні, гнучкі та рухливі органи мовлення – язик, губи, піднебіння. Мовлення пов'язане з роботою численних м'язів, зокрема жувальних, дихальних, мимічних. Процедура голосоутворення відбувається з участю органів дихання (горло, бронхи, міжреберні м'язи тощо), а будь-які види рухової діяльності впливають на розвиток дихальної системи. Тому в експериментальній роботі ретельно продумувався взаємозв'язок різних

рухів з дихальною гімнастикою, здійснювалися спеціалізовані процедури з формування дихальної мускулатури. Дані процедури поєднувалися із загально-розвивальними процедурами. Серед найбільш повних систем дихальної гімнастики використовувалися елементи індійської йоги, китайської системи цигун, дихальна гімнастика К. П. Бутейка, та інші традиційні та нетрадиційні системи дихання.

Фізична активність, рухи та переміщення неможливі без дихання, але й вони, в свою чергу, використовувалися з метою вдосконалення та поліпшення дихальної мускулатури. Це такі види рухової активності як ходьба, плавання, лижі. Дихальна гімнастика, як комплекс спеціально розроблених вправ на розвиток дихальної мускулатури, проводилася також і в зв'язку із вправами на розвиток різних фізичних навичок і основних видів рухів.

Вправам на розвиток дихання приділялося експериментальними технологіями велике значення, оскільки вони сприяли гармонійному та повноцінному розвитку дитини, підвищенню фізіологічних резервів її організму, наявності у неї достатніх резервів дихальної системи, що забезпечувало високий рівень рухової активності дитини, правильний розвиток мовленнєвих функцій. Крім того, вправи на регуляцію дихання підтримували на досить високому рівні самопочуття дошкільнят, успішно сприяли профілактиці та реабілітації дітей за наявності у них соматичних хвороб, а також нервово-психічних розладів.

Технологіями передбачалося широке застосування ритмічної гімнастики. Вона за своєю сутністю унікальністю відома у всьому світі. При ній задіюються і темп, і сила пересувань, і злагоджена робота всього тіла. Під час проведення ритмічної гімнастики використовувалася ритмічна музика, гарний одяг, танцювальні па та інші художні ефекти, що сприяли отриманню дітьми емоційно яскравих вражень.

Ритміка як система рухів та вправ, тісно пов'язаних із музичним супроводом, пересуванням під музику, регулювала процеси збудження та гальмування у центральній нервовій системі дітей, стимулювала пам'ять та увагу, нормалізувала чуттєво-вольові процеси, впливала на організм дітей, здійснювала профілактику та корекцію тих чи тих відхилень у розвитку моторики та порушень опорно-рухового апарату.

При виконанні логоритмічних вправ дошкільнята навчалися регулювати свої рухи спочатку за вказівкою вихователя, а потім – самостійно. При цьому вони отримували уявлення про силу, швидкість, ритм, амплітуду руху.

В процесі ритмічної гімнастики діти вчилися виконувати доручення у конкретному темпі, координуючи рухи та мовлення. Музика поглиблювала дитячі образи, робила їх яскравішими, сприяла чіткішому виділенню способів руху, підвищувала настрій, розвивала здібності сприйняття музики. Адже музичне сприйняття – унікальне за своєю природою, бо музика – мова емоцій: переживань відчуттів веселощів, тривоги, жалості тощо. Отже, почуття дітей розглядалися як каталізатор підвищення рівня засвоєння і виконання вправ. Радісна музика на заняттях у поєднанні з енергійною руховою активністю створювала у дітей гарний настрій, заряджала позитивною енергією. Вони усміхалися, раділи танцювальним рухам, під час виконання комплексу вправ підспівували в такт знайомої та улюбленої мелодії.

Гімнастика з використанням м'ячів-футбол використовувалася в експериментальній технології як й один із видів *фітнес-гімнастики*. М'ячі різної пружності, розмірів і ваги застосовувалися для оздоровчих, корекційних та дидактичних цілей, оскільки мають певні освітньо-розвивальні властивості: і розмір, і колір, і запах, а також особливу пружність, важливу для м'язових відчуттів.

Куля надсилала оптимальну інформацію всім аналізаторам, забезпечуючи спільну роботу рухового, вестибулярного, зорового та тактильного аналізаторів, які актуалізувалися при виконанні вправ з м'ячем, посилювали розвивальний ефект занять. За рахунок амортизаційної функції м'яча і вібрації при виконанні дошкільниками вправ у них активізувалися регенеративні процеси, покращувався кровообіг та мікродинаміка у міжхребцевих дисках, що сприяло розвантаженню хребетного стовпа, мобілізації різних його відділів. Вібрація разом із рухом посилювала імпульсацію із пропріорецепторів, збуджуючи рухову зону кори головного мозку, зокрема мовленнєву. Вправи верхи на м'ячі, подібні до верхової їзди, за своїм фізіологічним впливом сприяли попередженню захворювань хребта та опорно-рухового апарату.

Стен-аеробіка, як технологія використання системи фізичних вправ, енергозабезпечення яких здійснюється за допомогою використання кисню, передбачала підбір вправ переважно циклічного характеру (в основному, це була ходьба), що викликають активну діяльність органів кровообігу та дихання, що підсилюють обмінні процеси. Вибірالیся прості за своєю руховою структурою та доступні дітям вправи.

Вправи в «сухому» басейні сприяли розвитку координації рухів та почуття рівноваги, розвитку

всіх сенсорних систем, захисту від м'язової та емоційної напруженості. «Сухий» басейн надавав багатосторонній вплив на організм кожної дитини: нормалізував діяльність центральної нервової системи, покращував діяльність серцево-судинної системи, органів дихання, мовленнєвого й опорно-рухового апарату, активізував перебіг обмінних процесів, надавав загартувальний ефект, сприятливий сенсорний вплив, а також створював позитивний психоемоційний фон. Адже, м'язова та емоційна розкутість – важлива умова для становлення природного мовлення та правильних рухів тіла. Дітям давали можливість відчувати, що м'язова напруга з їхньої волі може змінитись приємним розслабленням та спокоєм. Уміння розпізнавати окремі групи м'язів, виділяти їх серед інших починалося формуватися з розслаблення великих м'язів рук, ніг, корпусу, шиї. Діти краще відчували розслаблення вказаних м'язів тоді, коли спочатку їм пропонували відчувати певну напругу цих м'язів. Потім дітям демонстрували, який неприємний стан напруженості і навпаки, підкреслювали, як невимушено ми відчуваємося, коли наші м'язи не напружені, розслаблені. Адже тільки ненапружені руки легко виконують будь-яку дію за нашим бажанням. При цьому зауважувалося, що напруга має бути короткочасною.

Серед усіх численних різновидів технологій вирішення проблеми, пов'язаної з можливістю інтеграції рухової та мовленнєвої діяльності, важливим було використання можливостей музичного виховання, а саме сюжетно-рольової лого-ритмічної гімнастики. Її компоненти – рух, сюжет, музика, гра і слово, об'єднувалися в комплекс, створюючи сприятливі умови для розвитку мовлення. Опанування одночасно рухових вмій та навичок сприяло розвитку координації як загальної, так і тонкої довільної моторики.

Музичний акомпанемент впливав на розвиток таких здібностей, як музичність, виразність, ритмічність, сприяв розвитку рухового, мовного, слухового, зорового типів пам'яті. Це, в свою чергу, впливало і на інтонаційну забарвленість мовлення. А слова пісень, казок дозволяли розвивати функції слухання та запам'ятовування виразної мови. Весь комплекс вправ з розвитку мовлення умовно поділявся на дві групи: а) вимовляння, що включало вимову звуків, промовляння речитативів і співання пісень, і б) на фонематичне сприйняття. Ці дидактичні завдання, пов'язувалися з відокремленням звуків, і прослуховуванням правильного мовлення. При цьому ці мовні завдання виконувалися відповідно до рухів і музики.

Таким чином, технологія використання сюжетно-рольової лого-ритмічної гімнастики активізувала диференціювання ритмів та свідомого підпорядкування ним своїх рухів. Це допомагало зняти напругу в руховому й артикуляційному апараті та сприяло покращенню якості як рухів, так і мовлення. А перехід від загальної моторики до мовленнєвої (від фізичних вправ до мовленнєвих) сприяв формуванню природного мовлення з вираженою інтонаційною та ритмічною стороною. Поєднання мовлення та руху під музику, об'єднаних певним сюжетом, було важливим способом умовою виправлення мовних та рухових вад у окремих дітей.

Отже, у використанні в освітньому процесі технології гімнастики були досить ефективними, допомагали одночасно розвивати рухову та мовленнєву сферу дітей.

Впроваджені технології забезпечували пізнання навколишнього простору, осмислення просторово-часових зв'язків предметів та явищ за допомогою пересування, а відтак і освоєння мовлення. Комплекс завдань з розвитку та формування мовленнєвих навичок розглядався як важливий засіб педагогічної роботи в моторному розвитку дітей. Крім становлення мовлення, ці вправи сприяли й розвитку координації рухів, уваги, загальної та дрібної моторики, пам'яті. Ці завдання використовувалися як на заняттях з фізичної культури, при організації дозвілля, свят, так і у вільній діяльності дітей, зокрема на прогулянці, у рухливих іграх.

Третя умова ґрунтувалася на вимогах, що пред'являлися до ігор на заняттях фізкультурою: сприяння розвитку мовлення, доступність, емоційний характер, наявність інтересу в дітей до словесного змісту ігор, педагогічна доцільність, виховно-корекційна спрямованість, сприяння розвитку рухово-образної активності. Рухливі ігри спрямовувалися на виховання корисних навичок ходьби, бігу, лазіння, повзання тощо. Цілеспрямовані активні рухи у цих іграх сприяли нормалізації фізичних процесів, що відбувалися в нервовій системі, а отже, психічному руховому та мовленнєвому розвитку дитини. Словник дошкільнят збагачував переважно у процесі гри. Ігри з розширення словника були різноманітні та проводилися без предметів або з використанням м'яча.

Гра ініціювала розумові процеси та рухові здібності дітей, і у свою чергу, створювала комфортний психологічний настрій, сприяла вирішенню різноманітних педагогічних завдань, передбачених освітньою програмою. Важливе значення мали сюжетно-рольові ігри, які значною мірою

сприяли як мовленнєвому та фізичному розвитку дошкільнят, так і розумовому й емоційному становленню.

У грі при мобілізації наслідувальних здібностей дітей (рухових та мовленнєвих), успішніше вдосконалювалися навички фонетично правильного оформлення висловлювання, здійснювалася робота як над фонематичною, так і над лексичною його стороною.

У процесі виконання основних видів рухів та рухливих ігор дошкільники вправлялися і у закріпленні навичок вимови звуків та практично тренувалися у реалізації цих навичок на основі добре знайомих віршів, пісеньок, потішок, лічилок, закличок, приказок, прислів'їв, що вибиралися відповідно до сюжетної лінії занять.

Мовні завдання, що проводилися в ігровій формі, використовувалися у спільній діяльності, на заняттях з фізичної культури, в режимних моментах (ранкова гімнастика, рухові паузи, рухливі ігри) під час прогулянок на свіжому повітрі, а також на заходах спортивного дозвілля.

Пальчикові ігри допомагали налагоджувати комунікаційні у взаємодію лише на рівні зіткнення, емоційного переживання, контакту. Ігри давали дітям можливість «відчути» свої пальці, долоні, пізнати можливості власного тіла. З'єднання «слово – палець» найкраще сприяло розвитку не тільки дрібної моторики, а й зв'язного мовлення.

Систематичні ігрові вправи, тренування рухів пальців у поєднанні з цілеспрямованою роботою з розвитку мовлення було важливою умовою підвищення у дітей працездатності головного мозку.

Четверта педагогічна умова – використання методики, яка дозволяла виявити приховані здібності дитини та розширити межі можливостей її мозку. Це була кінезіологія – методична наука про розвиток головного мозку через рух, наука про розвиток розумових здібностей і фізичного здоров'я через певні рухові вправи. Кінезіологічні методи впливали не тільки на розвиток мовленнєвих і розумових здібностей та фізичне здоров'я дітей, вони дозволяли активізувати й різні відділи кори великих півкуль. Це, а свою чергу, в зворотному напрямку сприяло розвитку рухових і мовленнєвих здібностей дитини та корекції проблем у різних сферах їхньої психіки. Застосування даного методу також дозволяло покращити у дитини пам'ять, увагу, мовлення, просторові уявлення, дрібну та велику моторику, знижувало стомлюваність, підвищувало здатність до довільного контролю. Кінезіологічна методика – це методика збереження здоров'я шляхом впливу на м'язи тіла, тобто шляхом актуалізації фізичної активності, а

кінезіологічні вправи – комплекс рухів, що дозволяв активізувати міжпівкульову взаємодію, якою півкулі обмінювалися та відбувалася синхронізація роботи півкуль.

П'ята умова була пов'язана з актуалізацією рухів і мовлення на заняттях фізкультурою. Під час планування кожного заняття особлива увага приділялася вибору фізхвилин, під час яких виконання фізичних вправ дітьми супроводжувалося словами, що сприяло формуванню граматичної культури мовлення та розвитку інтересу дошкільнят до різних рухів, оскільки вони повторювали за вихователем окремі фрази і водночас відбувся розвиток основних рухових процесів. Діти з великим задоволенням виконували рухи з мовленнєвим супроводом.

Для успішної організації фізкультхвилин здійснювався цілеспрямований підбір мовного матеріалу і доступний комплекс рухливих вправ. На заняттях при проведенні фізкультхвилин включалися психогімнастика, музичний супровід, елементи логоритміки, наприклад: відстукати певний такт, змінити темп, характер, напрямок руху залежно від характеру музики, співів або мовних ігр. Ця форма рухової активності сприяла створенню оптимального комфортного настрою, згодом впливала на швидкість засвоєння необхідного матеріалу та формування навичок мовлення дошкільнят.

Узагальнюючи вищесказане, потрібно зауважити таке:

1. Основну роль у розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку відіграє фізичний розвиток, оскільки він є фізіологічною основою нейро-психічного розвитку;
2. Успішне оволодіння необхідними руховими навичками неможливе без участі мовленнєвого апарату;
3. В організації мовленнєвого апарату беруть участь різні аналізатори;
4. Одну з найголовніших ролей у розвитку мовлення відіграє формування та вдосконалення дрібної моторики кисті та пальців рук.

Загалом, за результатами опису педагогічних умов сприяння взаємопов'язаному фізичному та мовленнєвому розвитку дітей старшого дошкільного віку можна зробити такі **висновки**:

- фізичний та мовленнєвий розвиток тісно взаємопов'язані та надають значний вплив один на одного. Розвиток великої та дрібної моторики, рухового апарату впливає на загальний розвиток мовлення дітей;
- рухова діяльність відіграє значну роль у формуванні мовленнєвих процесів. При активному вико-

ристанні різних видів рухової діяльності вирішуються завдання мовленнєвого розвитку і навпаки;

– означені педагогічні умови сприяють вирішенню проблеми інтеграції мовленнєвого та фізичного розвитку дітей дошкільного віку;

– педагогічні умови можна розглядати як об'єднання матеріально-технічних, техноло-

гічних, освітніх, розвивальних і ігрових заходів та освітнього середовища, що забезпечує ефективне функціонування педагогічного процесу;

– інтегрована мовленнєво-рухова організація дитячої діяльності один із найефективніших підходів у сприянні розвитку дошкільнят.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти від 12 січня 2021 року URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення 21.01.2021).
2. Калмиков К. Інтегрований розвиток мовлення і фізичних здібностей дітей старшого дошкільного віку в процесі рухової діяльності (магістерська робота). Переяслав 2022.
3. Круцевич Т., Пангелова Н. Концептуальні засади гармонійного розвитку особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. № 2. Переяслав-Хмельницький 2015. С. 106–115.
4. Пангелова Н. Формування гармонійно розвинутої особистості дитини дошкільного віку в процесі фізичного виховання: дис. ... д-ра наук з ф. в. і с.: 24.00.02. Переяслав-Хмельницький 2014. С. 445.
5. Пангелова Н., Круцевич Т. Нейропсихологічні засади активації мовлення дітей старшого дошкільного віку при виконанні рухових дій. Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Психологія. Переяслав-Хмельницький 2019. Вип. 25 (1). С. 232–256.
6. Пивовар А. Поєднаний розвиток фізичних і пізнавальних здібностей дітей 5 і 6 років у процесі фізичного виховання: дис. ... канд. наук з ф. в. і с.: 24.00.02. Переяслав-Хмельницький 2005. С. 210.
7. Поліщук В. Розвиток рухових і розумових здібностей дітей 5-го і 6-го років життя в процесі фізичного виховання засобами дошкільного туризму: автореф. дис. ... канд. наук з ф. в. і с.: 24.00.02. Львів 2008. С. 21.
8. Iverson, J. (2010). Developing language in a developing body: The relationship between motor development and language development. *Journal of Child Language*, 37(2), 229–261. <https://doi.org/10.1017/S0305000909990432>
9. Walker, J. F., & Archibald, L. M. D. (2006). Articulation rate in preschool children: a 3-year longitudinal study. *International Journal of Language and Communication*.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity vid 12 sichnia 2021 roku [The basic component of preschool education from January 12, 2021] URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (data zvernennia 21.01.2021).
2. Kalmykov K. (2022). *Intehrovanyi rozvytok movlennia I fizychnykh zdbnosteï ditei starshoho doshkilnoho viku v protsesi rukhovoi diialnosti* [Integrated development of speech and physical abilities of older preschool children in the process of motor activity (master's thesis)] (mahisterska robota). Pereiaslav [in Ukrainian].
3. Krutsevych T., Panhelova N. (2015). *Kontseptualni zasady harmoniinoho rozvytku osobystosti dytyny doshkilnoho viku v protsesi fizychnoho vykhovannia*. [Conceptual principles of harmonious personality development of a preschool child in the process of physical education]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu. № 2.* [Theory and methodology of physical education and sports № 2.]. Pereiaslav-Khmelnitskyi. 106–115. [in Ukrainian].
4. Panhelova N. (2014). *Formuvannia harmoniino rozvynenoï osobystosti dytyny doshkilnoho viku v protsesi fizychnoho vykhovannia: dys. ... d-ranauk z f. v. i s.:* [The formation of a harmoniously developed personality of a preschool child in the process of physical education: thesis. ... Doctor of sciences in physical training and sport] 24.00.02. Pereiaslav-Khmelnitskyi. 445. [in Ukrainian].
5. Panhelova N., Krutsevych T. (2019). *Neiropsykhologichni zasady aktyvatsii movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku pry vykonanni rukhovyykh diï* [Neuropsychological principles of speech activation of older preschool children during motor actions]. *Psycholinguistics. Psykholinhvistyka. Psykholinhvistyka: zb. nauk. prats. Seriia: Psykhologhiia* [Psycholinguistics: coll. of science works Series: Psychology]. Pereiaslav-Khmelnitskyi. 232–256. [in Ukrainian].
6. Pyvovar A. (2005). *Poiednanyi rozvytok fizychnykh I piznavalnykh zdbnosteï ditei 5 i 6 rokiv u protsesi fizychnoho vykhovannia: dys. ... kand. nauk z f. v. i s.* [Combined development of physical and cognitive abilities of 5- and 6-year-old children in the process of physical education: dissertation. ... candidate of science in physical training and sport]: 24.00.02. Pereiaslav-Khmelnitskyi. 210. [in Ukrainian].
7. Polishchuk V. (2008). *Rozvytok rukhovyykh I rozumovyykh zdbnosteï ditei 5-ho i 6-ho rokiv zhyttia v protsesi fizychnoho vykhovannia zasobamy doshkilnoho turyzmu: avtoref. dys. ... kand. Nauk z f. v. i s* [Development of motor and mental abilities of children of the 5th and 6th years of life in the process of physical education by means of preschool tourism: autoref. thesis ... candidate of science in physical training and sport]: 24.00.02. Lviv. 21.m [in Ukrainian].
8. Iverson, J. (2010). Developing language in a developing body: The relationship between motor development and language development. *Journal of Child Language*, 37(2), 229–261. <https://doi.org/10.1017/S0305000909990432>
9. Walker, J. F., & Archibald, L. M. D. (2006). Articulation rate in preschool children: a 3-year longitudinal study. *International Journal of Language and Communication*.